

KOBIETY W SŁUŻBIE BEZPIEKI NA LUBELSZCZYŹNIE W LATACH 1944–1956

Paulina Makaroyj-Lisek

doktorantka III roku historii, Instytut Historii, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Streszczenie. Obraz kobiety pracującej w powojennej Polsce, przywołuje najczęściej na myśl wyobrażenie „przodowniczkę pracy”. Propaganda PRL skutecznie zakorzeniła w ludziach portret kobiety – robotnicy. Władze komunistyczne starały się podkreślać równouprawnienie płci oraz możliwości pracy, które zostały otwarte przed kobietami. Swoistym przypadkiem było jednak zatrudnienie kobiet w aparacie bezpieczeństwa. Ten zbiurokratyzowany urząd, którego administracja rozszerzała się z każdym dniem, potrzebował niezliczonej liczby pracowników, którzy będą wypełniali najrozmaitsze zadania. Pomimo że kobiety z reguły zajmowały tam najniższe stanowiska, to ich obecność w strukturach była nieunikniona. Zadania, które wykonywały, umożliwiały prawidłowe funkcjonowanie urzędu. Odpowiadały one za przygotowanie dokumentacji, sprawny obieg informacji, często same tworzyły kartoteki oraz teczki z polecenia przełożonych. Kobiety zatrudniane były przede wszystkim w sekretariatach, archiwach, sekcjach gospodarczo-finansowych, socjalnych. Innym miejscem zatrudnienia były punkty, które podlegały urzędowi, ale nie wpływały bezpośrednio na jego funkcjonowanie, np. szpitale, konsumy, domy wczasowe, przedszkola. Niektórym udało się awansować na stanowiska kierownicze, prowadzić własne sprawy, lub zostać wywiadowcą, jednak odsetek kobiet zajmujących te stanowiska był niewielki. Komunizm, który w swoich hasłach głosił przełamanie tradycyjnego wizerunku nadanego do tej pory kobiecie i mężczyźnie, w polityce kadrowej resortu, który najbardziej był utożsamiany z tym okresem, zaprzeczał jednak „idei postępu”, jakim miało być zniesienie wyznaczonych im ról społecznych.

Słowa kluczowe: kobiety w bezpiece, Urząd Bezpieczeństwa na Lubelszczyźnie, bezpieka, administracja, komunizm, kobiety

Socjalistyczny wizerunek kobiety wykreowany przez władze komunistyczne w powojennej Polsce czerpał swoje wzorce z wschodniej granicy. Propagandowe frazesy okresu stalinowskiego miały na celu zbudowanie wrażenia, że państwo było inicjatorem walki o równość płci. Szumnie głoszone hasła postępu i unowocześnienia odnosiły się przede wszystkim do możliwości podejmowania przez kobiety pracy w zawodach uprzednio uważanych za typowo męskie. Zapewniano w ten sposób siłę roboczą, której braki spowodowane były kryzysem demograficznym, jaki nastąpił po wojnie. Kształtujące się w tym czasie władze utworzyły Resort/Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego [dalej MBP], który z roku na rok stawał się coraz większą zbiurokratyzowaną instytucją, ale też miejscem pracy dla tysięcy osób.

Najsłynniejszą Polką pracującą w organach bezpieczeństwa była bez wątpienia Julia Brystygier (Brystiger, Bristiger, Brystyger) w służbie znana jako „Luna” lub „Krwawa Luna” idealnie wpasowująca się w obraz „bezpieczniackich” funkcjonariuszy. Od grudnia 1944 r. pracowała w Resorcie Bezpieczeństwa Publicznego [dalej RBP] na stanowiskach kierownika sekcji, kierownika wydziału, a od 1945 r. jako dyrektor Departamentu V MBP. Nadzorowała ona pierwszy etap śledztwa: osobiście katowała zatrzymanych, miała własne wyrafinowane metody znęcania się nad nimi. Ofiarą jej tortur był szef propagandy PSL na województwo olsztyńskie Szafarzyński, który wkrótce po przesłuchaniach zmarł wskutek ogólnego wycieńczenia¹. Uważano ją za „zbrodnicze monstrum przewyższające okrucieństwem niemieckie dozorkynie z obozów koncentracyjnych”². Większość kobiet, która znalazła zatrudnienie w resorcie, pełniła funkcje na najniższych szczeblach w hierarchii Urzędu Bezpieczeństwa [dalej UB]. Z powodu braków kadrowych, zwłaszcza w początkowych latach funkcjonowania organów bezpieczeństwa kobiety przyjmowano przede wszystkim na stanowiska, które nie wymagały wykształcenia ani żadnego przygotowania. Podejmowały one prace, które usprawniały wewnętrznie działania bezpieczeństwa. Znajdowały zatrudnienie głównie w biurach jako maszynistki i biuralistki, zajmowały się korespondencją oraz prowadzeniem sekretariatu.

Historia terenowych struktur aparatu bezpieczeństwa na Lubelszczyźnie zaczęła się w tym samym czasie, co kształtowanie się organów krajowych. W lutym 1946 r. we wszystkich lubelskich urzędach bezpieczeństwa zatrudnione były 1122 osoby, wśród których było 156 kobiet (ok. 14%)³. Do 1 sierpnia tego samego roku można zauważyć wzrost zatrudnienia pań w stosunku do mężczyzn na 1212 pracowników UB 233 stanowiły kobiety (19%). W samym Wojewódzkim Urzędzie Bezpieczeństwa Publicznego [dalej WUBP] w Lublinie sytuacja przedstawiała się jeszcze inaczej tutaj bowiem udział zajmowanych przez kobiety stanowisk osiągał prawie 30% – na 466 osób było 139 pań. Spośród nich tylko 69 (116 we wszystkich urzędach) było pracownikami etatowymi, 63 kontraktowymi (110), natomiast 7 kwalifikowało się jako pracownicy konsumu. Wśród mężczyzn widać znaczną dysproporcję pomiędzy pracownikami etatowymi 304 (936 we wszystkich urzędach), a kontraktowymi 23 (43). Na przewidzianych 79 stanowisk kierowniczych (110 we wszystkich urzędach) faktycznie zajętych było 47 (71). Tylko jedna z kobiet znalazła się wówczas wśród tych pracowników⁴. Była nią Wanda Feldman, która swoją karierę w bezpieczeństwie rozpoczęła 18 lipca 1944 r. jako kierownik Działu Personalnego w Tomaszowie Lubelskim. W styczniu

¹ R. Terlecki, *Miecz i Tarcza Komunistów. Historia aparatu bezpieczeństwa w Polsce 1944–1990*, Kraków, 2007, s. 72–75, Zob. J. Żaryn, *Córka marnotrawna, czyli Luna w Laskach*, w: *Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej*, 11(58), 2005.

² Cyt. za. S. Koper, *Kobiety władzy PRL*, Warszawa 2012, s. 217.

³ L. Pilat, *Struktura organizacyjna i działalność Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Lublinie 1944–1945*, „Studia Rzeszowskie”, t. 6, Rzeszów, 1999, s. 87.

⁴ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Lublinie [dalej AIPN Lu] 029/6, *Sprawozdania i zestawienia statystyczne funkcjonariuszy WUBP i PUBP woj. lubelskiego za rok 1946*, k. 126–127.

1945 r. została przeniesiona do Lublina jako sekretarz Wydziału I, w marcu 1946 r. została pełniącą obowiązki kierownika Sekcji II Wydziału Personalnego, a od 1 czerwca 1947 r. objęła stanowisko kierownika tej sekcji. W roku następnym przeniesiona do Wydziału Szkolenia początkowo jako Starszy Instruktor, następnie kierownik Sekcji II tego Wydziału. Od 1949 r. rozpoczęła pracę w MBP⁵.

W sprawozdaniu miesięcznym Wydziału Personalnego w styczniu 1948 r. łącznie na terenie Lubelszczyzny zatrudnionych było 1236 pracowników bezpieki, z czego 269 to były panie, co stanowiło 21,7%⁶. W zestawieniu z 1951 r. dotyczącego zatrudnienia pracowników UB poza liczbami odnoszącymi się ogólnie do WUBP w Lublinie, podane są również dane dotyczące poszczególnych Wydziałów i jednostek terenowych. We wszystkich Powiatowych Urzędach Bezpieczeństwa Publicznego [dalej PUBP] oraz WUBP w województwie lubelskim zatrudnionych było 1175 osób, w tym 182 kobiety (15%). W samym WUBP wśród 611 pracowników było 144 kobiety, co stanowiło ok. 23,5%. Na 116 stanowisk kierowniczych (we wszystkich urzędach województwa) 2 były zajmowane przez kobiety – zastępca naczelnika Wydziału I oraz kierownik działu Więziennictwa i Obozów⁷.

Zatrudnienie kobiet w poszczególnych wydziałach wyglądało następująco: Wydział I – 2 kobiety (na 25 wszystkich zatrudnionych); Wydział II – 33 kobiety (55); Wydział III – 4 kobiety (33); Wydział IV – 3 kobiety (33), Wydział V – 3 kobiety (31); Wydział Komunikacji – 1 kobieta (14); Wydział Śledczy – 4 kobiety (31); Wydział Personalny – 6 kobiet (18) Wydział Szkolenia – 4 kobiety (14); Wydział Ogólny, Referat Socjalny i Inspektorat Kontroli – 15 kobiet (25); Sekcja Mobilizacji – 15 kobiet (25); Wydział ds. Funkcjonariuszy – 2 kobiety (13); Wydział Łączności – 9 kobiet (37); Wydział Finansowy – 12 kobiet (26); Kwatermistrzostwo – 27 kobiet (131); Wydział Więziennictwa – 2 kobiety (6); Wydział Służby Zdrowia, Szpital i Poliklinika – 35 kobiet (72)⁸.

W roku 1951 działało na Lubelszczyźnie 14 PUBP, w których zatrudnionych było w sumie 564 osób, w tym 38 kobiet, co stanowiło 6,7%. Ogólna liczba pracowników w poszczególnych PUBP wahała się między 36 a 47. Zatrudnienie kobiet w poszczególnych PUBP przedstawiało się następująco: po 4 kobiety w Białej Podlaskiej i Lubartowie, po 3 w Chełmie, Krasnymstawie, Kraśniku, Lublinie, Radzynie, Tomaszowie oraz w Zamościu, po 2 w Biłgoraju, Hrubieszowie, Łukowie, Puławach. Natomiast we Włodawie pracowała w tym czasie tylko jedna kobieta. Poza Lublinem, Chełmem oraz Łukowem każdy z PUBP na Lubelszczyźnie zatrudniał dodatkowo jedną siostrę kontraktową⁹.

⁵ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie [dalej AIPN BU] 0193/6722, Akta personalne Wanda Feldman.

⁶ AIPN Lu 029/9 *Sprawozdanie miesięczne Wydziału Personalnego WUBP w Lublinie z 1948 r.*, k. 176.

⁷ AIPN Lu-029/12 *Zestawienie liczbowe pracowników b WUBP i PUBP za 1951 r.*, k. 8.

⁸ *Ibidem*, k. 22–181.

⁹ *Ibidem*, k. 192–320.

Sprawozdania o stanie zatrudnienia z lat 1949–1950, nie uwzględniały podziału płci. Były to zestawienia miesięczne, prezentujące liczbowy wykaz kandydatów przyjętych oraz nieprzyjętych do służby. Przedstawione zostało zatrudnienie w poszczególnych Wydziałach oraz PUBP według etatów oraz funkcji¹⁰.

Głównym celem pracy bezpieczeństwa, była szeroko pojmowana działalność wywiadowcza i kontrwywiadowcza. Podstawą pracy wywiadu i kontrwywiadu była rozbudowana sieć agenturalna¹¹, którą tworzyły wszystkie pionierki MBP. Kontrolą i organizacją sieci agenturalnej zajmowali się funkcjonariusze operacyjni. Według sprawozdania o stanie zatrudnienia z sierpnia 1946 r., wśród 146 pracowników operacyjnych¹² w WUBP w Lublinie było 13 kobiet (ok. 9%). W pozostałych urzędach na Lubelszczyźnie było zatrudnionych 16 pań. W WUBP przyjęto po jednej na stanowiska: referenta, młodszego oficera śledczego, starszego wywiadowcy, wywiadowcy, referenta więziennictwa i obozów, kontrolera cenzury, referenta Wydziału VIII, kierownika laboratorium Wydziału II. Dwie kobiety pracowały jako referentki personalne, oraz trzy jako referentki Wydziału II. W PUBP cztery były przyjęte na stanowiska referenta, pięć jako referent personalny, siedem pełniło funkcję daktyloskop-fotograf. Pomimo że w sprawozdaniu z 1946 r. żadna kobieta nie obejmowała stanowiska cenzora, to funkcja ta dość często była obejmowana przez panie. W ciągu kilku lat znalazły się wśród nich m.in.: Irena Sidor¹³, Czesława Waksman¹⁴, Kazimiera Dolińska¹⁵. Tendencja wzrostu liczby pracowników operacyjnych w ciągu pierwszych kilku lat wi-

¹⁰ AIPN Lu 029/10, *Sprawozdanie Wydziału Personalnego WUBP w Lublinie o stanie zatrudnienia w 1949 r.*, AIPN Lu 029/11, *Sprawozdanie o stanie zatrudnienia pracowników byłego Wydziału Personalnego WUBP i PUBP w Lublinie z lat 1951–1951*.

¹¹ Agentura tworzona i rozbudowywana przez aparat bezpieczeństwa składała się do 1960 r. z: informatorów, agentów (od 1953 r. tajni współpracownicy) i rezydentów. Agent osoba, która zajmowała się pracą wywiadowczą rozpracowując „obiekt” (osobę, instytucję, grupę ludzi). Informator w przeciwnieństwie do agenta pracował przy różnych sprawach, najczęściej inwigilował środowisko, w którym się znajdował. Rezydent sprawował funkcje kontrolną nad kilkoma agentami bądź informatorami. Agenci i informatorzy wywodzili się spoza kręgów funkcjonariuszy UB, a więc nie byli formalnie pracownikami resortu bezpieczeństwa, Zob. W. Fazik, F. Musiał, *Akta agenturalne w pracy historyka*, w: *Wokół teczek bezpieczeństwa – zagadnienia metodologiczno-źródłoznawcze*, red. F. Musiał, Kraków 2006, s. 301–330, *Instrukcje pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa (1945–1989)*, oprac. T. Ruzikowski, http://ipn.gov.pl/_data/assets/pdf_file/0008/47753/1-6306.pdf, data odczytu 4.12.2015 r.

¹² Wykaz wszystkich stanowisk operacyjnych uwzględnionych w sprawozdaniu: starszy referent, referent, młodszy referent, starszy oficer śledczy, oficer śledczy, młodszy oficer śledczy, starszy wywiadowca, wywiadowca, młodszy wywiadowca starszy referent Wydziału ds. Funkcjonariuszy, referent Wydziału ds. Funkcjonariuszy, starszy referent personalny, referent personalny, starszy referent Wydziału II, referent Wydziału II, starszy referent Więziennictwa i Obozów, referent Więziennictwa i Obozów, kontroler cenzury wojennej, starszy cenzor, cenzor, starszy referent Wydziału VIII, referent Wydziału VIII, młodszy referent Wydziału VIII, starszy inspektor, inspektor, oficer dyżurny, adiutant, starszy referent Punktu Repatriacji, młodszy referent Punktu Repatriacji, kierownik laboratorium Wydziału II, daktyloskop-fotograf, AIPN Lu-029/6, *Sprawozdania i zestawienia statystyczne...*, k. 126.

¹³ AIPN Lu-028/263, Akta personalne Irena Sidor.

¹⁴ AIPN Lu-028/320, Akta personalne Czesława Waksman.

¹⁵ AIPN Lu-028/116, Akta personalne Kazimiera Dolińska.

doczna była zarówno wśród mężczyzn, jak i kobiet, w roku 1951 ogólna liczba pracowników operacyjnych zwiększyła się do 199, wśród których były 22 kobiety (ok. 11%)¹⁶.

Stanowisko referenta (bez określenia konkretnego wydziału) odnosiło się wówczas do wszystkich wydziałów operacyjnych, a więc zajmujących się prowadzeniem spraw „w terenie”. Zgodnie z rozkazem kierownika Wydziału Personalnego Mikołaja Orchewy:

Referent jest podstawową figurą w aparacie organów bezpieczeństwa. Werbuje on agenturę, wychowuje ją i skierowuje jej działalność na wykrycie wrogich elementów¹⁷.

Kontrola sieci agenturalnej nie miała ściśle określonej struktury organizacyjnej. Dostosowana była do pracy konkretnego urzędu oraz wydziału. Wydział I zajmujący się wykrywaniem agentów krajów zachodnich w Polsce oraz pozostałe Wydziały (od III) rozpracowujące obywateli polskich w kraju. Referent bezpośrednio kierował pracą agentów, najczęściej poprzez umówione z nimi spotkania. Pracę funkcjonariuszy oceniano na podstawie tego, jak działała ich sieć agenturalna, tzn. ilu agentów i informatorów miał pracownik oraz ile spraw prowadził i jakie były ich wyniki¹⁸. W jednostkach powiatowych panie na stanowiskach referentów najczęściej pracowały w Powiatowych Biurach Ewidencji Ludności i Dowodów Osobistych, gdzie zajmowały się ewidencjonowaniem ludności na danym terenie oraz wydawaniem dowodów osobistych. W ciągu lat kobiet obejmujących stanowiska referentów najwięcej było w Wydziale II¹⁹. Nie kierowano tam własnymi sieciami agenturalnymi, zajmowano się jednak prowadzeniem kartotek osób rozpracowywanych oraz prowadzonych spraw. Zakładano teczki personalne agentów, informatorów, teczki obiektowe spraw. Gromadzono notatki służbowe, sprawozdania, opinie i charakterystyki. Prowadzono również księgi ewidencyjne. Wśród kadry kierowniczej tego wydziału znalazła

¹⁶ AIPN Lu-029/12 *Zestawienie liczbowe pracowników b WUBP i PUBP za 1951 r.*, k. 15.

¹⁷ AIPN Lu-29/4 Schemat struktury organizacyjnej WUBP, kopie rozkazów personalnych i sprawozdanie o stanie zatrudnienia, k. 5, *Rozkaz kierownika Wydziału Personalnego MBP do kierownika Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Lublinie w sprawie reorganizacji struktur UB*, w: *Rok pierwszy. Powstanie i działalność aparatu bezpieczeństwa publicznego na Lubelszczyźnie (lipiec 1944 – czerwiec 1945)* pod red. L. Pietrzak, S. Poleszak i in. Warszawa 2004, s. 106.

¹⁸ H. Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa PRL 1944–1990. Rozwój i działalność w świetle dokumentów MSW*, Warszawa 1997, s. 40–41.

¹⁹ Wydziałowi II podlegało 8 pionów. Sekcja 1, została utworzona na podstawie wcześniejszej Sekcji 8 Kontrwywiadu, miała za zadanie prowadzenie kartoteki oraz ewidencji osób podlegających rozpracowaniu, a także archiwizację materiałów spraw zakończonych). Według schematu struktury WUBP miało tam pracować 12 osób. Ze względu na charakter pracy, jaki wykonywano w tej sekcji, należała ona do jednych z najbardziej sfeminizowanych w strukturach urzędu bezpieczeństwa publicznego. Grupa szyfrowa, przewidywała 3 etaty, grupa łączności radiowej – 3 etaty, laboratorium fotograficzno-daktyloskopijne – 1 etat. Dodatkowo zastępca kierownika sprawował nadzór nad działającą dotychczas samodzielnie Cenzurą Wojenną, która planowała zatrudnić aż 65 osób, oraz Biurem Kontroli Prasy, L. Pilat, *Struktura organizacyjna...*, s. 79–80, AIPN Lu-29/4 Schemat struktury organizacyjnej..., k. 5–10.

się ppor. Krystyna Knap²⁰ p.o. zastępcy naczelnika od 1 sierpnia 1950 r. do 30 czerwca 1952 r., zwolniona ze służby 8 września 1952 r. jako niepoprawna politycznie²¹. Referenci personalni zajmowali się pisaniem charakterystyk oraz opinii pracowników UB, przeprowadzali rozmowy z niektórymi kandydatami. Angażowali własnych informatorów, aby sprawdzić pochodzenie, opinie społeczną oraz prawdomówność kandydatów do pracy w bezpieczeństwie.

W strukturze organów bezpieczeństwa utworzono również wyspecjalizowane jednostki, których zadaniem było wspieranie działalności komórek operacyjnych. Pracownicy tych wydziałów również zaliczani byli do funkcjonariuszy operacyjnych. Jednym z wydziałów „wspomagających” była jednostka obserwacyjna, która miała za zadanie kontrolę zewnętrzną obywateli oraz prowadzenie wywiadu. Henryk Dominiczak podkreśla, że do obserwacji domów lub przy dłuższej obserwacji jakiegoś mieszkania bardzo często korzystano z pomocy kobiet. Stosowały one przeróżne metody, które nie wzbudzały żadnych podejrzeń²². W zestawieniu statystycznym z 1 sierpnia 1946 r. wśród 17 wywiadowców²³ znalazły się 2 kobiety, ale według książki etatowej w latach 1946–1947 na tym stanowisku pracowały: Dominicela Farfur, Helena Matejczyk, Janina Szubacz, Irena Świącicka, Zofia Wizer²⁴. Kolejnymi jednostkami „pomocniczymi” były sekcje zajmujące się techniką pracy operacyjnej²⁵. Również do pracowników operacyjnych zaliczone zostały osoby zatrudnione w laboratorium Wydziału II, w którym to panie najczęściej zajmowały stanowisko daktyloskop-fotograf, prowadziły również laboratorium.

Osobną grupę stanowili tzw. pracownicy łączności (grupa szyfrowa, grupa łączności, podlegały pracy Wydziału II) personel tej sekcji również można zaliczyć do działania wydziałów operacyjnych. Jako pracownik szyfru 1 sierpnia 1946 r. w WUBP w Lublinie zatrudniona była jedna kobieta oraz dwóch mężczyzn. Panie największą rolę odgrywały w grupie łączności (później centrali telefonicznej), gdzie zajmowały stanowisko radiotelegrafistki (telefonistki), według zestawienia z sierpnia 1946 r. stanowisko to obejmowały wówczas 4 kobiety. Dodatkowo jedna pani pełniła funkcję kuriera²⁶.

Praca operacyjna bez wątpienia odgrywała kluczową rolę w działalności organów bezpieczeństwa, jednak aby urzędy mogły w pełni funkcjonować, potrzebny był szereg pracowników nieoperacyjnych. Najwięcej kobiet zatrudniano na etatach biurowych, wśród 55-osobowej kadry administracyjnej WUBP w Lubli-

²⁰ Archiwum Instytutu Pamięi Narodowej w Łodzi [dalej AIPN Ld] 096/97, Akta personalne, Krystyna Knap.

²¹ AIPN Lu-029/6 *Sprawozdania i wykazy pracowników...*

²² H. Dominiczak, *Organy Bezpieczeństwa...*, s. 50.

²³ Liczeni są zarówno starsi wywiadowcy, wywiadowcy i młodszy wywiadowcy.

²⁴ AIPN Lu-29/4 *Schemat struktury organizacyjnej...*, k. 3–5.

²⁵ Przez pojęcie techniki pracy operacyjnej należy rozumieć różnego rodzaju podglądy podsłuchy z wykorzystaniem środków technicznych. Do najczęściej wykorzystywanych metod należał: podsłuch telefoniczny, podgląd fotograficzny, H. Dominiczak, *Organy Bezpieczeństwa...*, s. 51–52.

²⁶ AIPN Lu-029/6, *Sprawozdania i zestawienia...*, s. 126.

nie było 39 pań, dodatkowo 26 pracowało w urzędach powiatowych²⁷. Do zadań pracowników biurowych należała szeroko pojęta organizacja pracy urzędu. Praktycznie każdy wydział zatrudniał osoby odpowiedzialne za prace administracyjne w ich dziale. Utworzono też Sekretariat (następnie Wydział) Ogólny dla całego urzędu. Dodatkowo funkcjonowały sekcje finansowo-gospodarcze, które zajmowały się planowaniem budżetu. Do pracowników biurowych zaliczone zostały maszynistki. Stanowisko to zajmowane było wyłącznie przez kobiety. w sierpniu 1944 r. w WUBP w Lublinie zatrudniano ich 15, a 16 w PUBP. Zestawienie z roku 1946 uwzględnia również jedną panią zatrudnioną jako starszą maszynistkę. Kolejnym sfeminizowanym etatem było stanowisko sekretarza, które obejmowało 11 kobiet, przy ogólnej liczbie zatrudnionych 16 osób (ponadto 8 w powiatach). WUBP Lublin zatrudniał również 5 pomocy biurowych, z czego tylko jeden mężczyzna pełnił tę funkcję. Do pracowników biurowych zaliczeni zostali również pracownik archiwum (1 kobieta), pracownik kartoteki (1), referent budżetowy (1), kasjer (1), rachmistrz (1), buchalter²⁸ (1), starszy buchalter (1), kierownik świetlicy (1), pracownik biura przepustek, rejestrator, doradca prawny, ekspedytor, tłumacz, kierownik kancelarii, kierownik sekretariatu²⁹. Według zestawienia z sierpnia 1946 r., żadna z kobiet nie pełniła funkcji rejestratora, ekspedytora, tłumacza, kierownika kancelarii czy kierownika sekretariatu. Nie było to jednak zasadą w kolejnych latach. Odpowiedzialnymi za wysyłki w sekcji Poczty Specjalnej były m.in.: Zofia Buda oraz Zofia Klimkiewicz. Lucyna Muchawa pełniła funkcje tłumacza. Natomiast w roku 1954 kierownikiem Kancelarii została Genowefa Korecka³⁰. Zestawienie z 1951 r. nie prezentuje szczegółowego podziału na stanowiska, podaje jednak ogólną liczbę pracowników administracyjnych w tym czasie – 120, wśród których było 39 pań³¹.

Bardzo znaczącą jednostką WUBP był Wydział Personalny, który w miał swoje odpowiedniki w placówkach powiatowych i miejskich. Z czasem zmienił swoją nazwę na Wydział Kadr. Jednostka ta odpowiadała za właściwe funkcjonowanie WUBP, nadzorowała politykę kadrową urzędu. Głównym zadaniem było przyjmowanie, przenoszenie oraz zwalnianie funkcjonariuszy, prowadzenie ewidencji i przechowywanie akt osobowych funkcjonariuszy w służbie czynnej. Wydział ten funkcjonował pod różnymi nazwami od początku istnienia RBP aż do 31 grudnia 1956 r., kiedy to wszystkie komórki UB zostały przejęte przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych [dalej MSW]. Przez ponad 12 lat istnienia Wydziałem kierowało 9 naczelników. Eugenia Wróblewska była jedyną kobietą, która pełniła tę funkcję od 1 marca 1949 r. do 20 września 1950 r. Pracę w bezpiece rozpoczęła 12 marca 1945 r. w PUBP w Starachowicach jako księgową, następnie została, sekretarką i referentem personalnym. Gdy w 1946 r. ukończyła kurs personalny przy MBP, została zastępcą i p.o. naczelnika Wydziału Per-

²⁷ *Ibidem*, s. 126–127.

²⁸ Księgowy.

²⁹ AIPN Lu-029/6, Sprawozdania i zestawienia..., s. 126–127.

³⁰ AIPN Lu-29/4 Schemat struktury organizacyjnej...

³¹ AIPN Lu-029/12, Zestawienie liczbowe..., k. 15.

sonalnego w Kielcach. Kolejno przeniesiona do Lublina, początkowo do dyspozycji Szefa. Od 1 czerwca 1947 r. zastępca naczelnika, a od 10 czerwca 1947 r. p.o. naczelnika³². Oprócz E. Wróblewskiej, kierownicze stanowiska w Wydziałach pełniły również Danuta Miedzigórska³³ oraz Halina Górwicz³⁴, obie na stanowisku zastępcy kierownika.

W Wydziale Finansowo-Budżetowym (wcześniej tylko Sekcja Finansowa) jedna kobieta pełniła funkcję kierowniczą. Ostatnim zastępcą naczelnika była Lucyna Markowska, która objęła służbę 1 lutego 1955 r. i pozostała na stanowi-

³² Eugenia Wróblewska, urodzona 1908 r., ukończyła 7 klas Szkoły Powszechnej, a także Spółdzielcze kursy Korespondencji i Gospodarstwa Domowego. W latach 1926–1929 pracowała w Zakładach Starachowickich jako robotnik maszynowy. W latach 1935–1945 praca ideowo-społeczna (bezpłatna) – propaganda organizacyjna przy Radach Okręgowych. W czasie wojny w latach 1942–1945 zatrudniona jako ekspedientka w Oddz. Społem Starachowice, skąd zwolniła się, by móc pracować w urzędzie bezpieczeństwa. Przed wstąpieniem do pracy w bezpiece sekretarka w Komitecie Miejskim i Powiatowym PPR, skąd została skierowana do PUBP. Przed wojną należała do Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego oraz Ligi Kooperatystek w Polsce. Członkini Robotniczej Partii Polskich Socjalistów, następnie PPR oraz PZPR. 20 września 1950 r. przeniesiona do pracy w WUBP w Rzeszowie, na stanowisko naczelnika Wydziału Personalnego. Od 15 kwietnia 1953 inspektor w komórce Kierownictwa, w 1956 przeniesiona do KW MO Rzeszów, gdzie pracowała aż do zwolnienia z powodów zdrowotnych 30 IX 1963 r. Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Rzeszowie [dalej AIPN Rz] 0056/3840, Akta personalne Eugenia Wróblewska.

³³ Danuta Miedzigórska, urodzona 1912 r. córka urzędnika, w ankiecie personalnej rubryce wykształcenie wpisała *samouk*. Od 1928 r. należała do młodzieżowej organizacji antyfaszystowskiej, w kwestionariuszu podała, że została skazana na 4 lata więzienia, jednak nie zostało potwierdzone, jak długo i kiedy przebywała w więzieniu. Od 1936 r. pracowała jako wychowawczyni. Po wybuchu wojny wyjechała do Białegostoku i pracowała w „Masło Bujnym Zawodzie” jednocześnie udzielała się społecznie na terenie fabryki. W marcu 1940 r. dostała paszport sowiecki na 5 lat, wyjechała do pracy do Oslo, jednak nie mogąc znaleźć mieszkania, wróciła do kraju. Od 1943 r. służyła w Armii Polskiej na Wschodzie. Do 15 września 1944 r. była zastępcą ds. politycznego wychowania w Brygadzie Broni Pancernych Armii WP. Ukończyła szkołę oficerów polityczno-wychowawczych 2 Dywizji Piechoty. Od października 1944 r. przyjęta do UB na stanowisko kierownika Wydziału Cenzury Wojennej RBP, następnie do dyspozycji Ministra BP. Od stycznia 1945 r. została referentem Grupy Operacyjnej w Łodzi, natomiast od kwietnia p.o. kierownika Wydziału Personalnego, skąd została przeniesiona na to samo stanowisko do Katowic w maju 1945 r. Od 9 sierpnia do 3 października zastępca kierownika Wydziału Personalnego w Lublinie. Od października przydzielona do pracy w Łodzi, początkowo do dyspozycji kierownika urzędu, później jako starszy referent w Wydziale Personalnym. Zwolniona w listopadzie 1945 r. na własne żądanie. AIPN Ld 099/201, Akta personalne Danuta Miedzigórska.

³⁴ Umieszczona jako zastępca kierownika w: *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra Kierownicza t. 1 1944–1956*, 18 grudnia 1945 r. Halina Górwicz, córka Nikodema urodzona w Warszawie w 1924 r. w rodzinie drobnomieszczańskiej. Ukończyła szkołę powszechną oraz gimnazjum. W roku 1939 uzyskała małą maturę. W czasie wojny pracowała w Hucie Szkła oraz kontynuowała naukę. W 1941 wyjechała do Kazachstanu, jednak powróciła do kraju razem z I Dywizją im. Tadeusza Kościuszki. Pełniła funkcje: Sekretarza oraz Instruktora Oddziału Personalnego, Pomocnika Szefa. Według zachowanych akt personalnych nie pracowała w WUBP w Lublinie, 25 sierpnia 1945 r. skierowana z MBP do pracy w WUBP w Gdańsku do czasu zwolnienia 12 maja 1946 r., Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Gdańsku [dalej AIPN Gd] 212/607, Akta personalne Halina Górwicz.

sku do 31 marca 1956 r., jednocześnie była też kierownikiem Sekcji I³⁵. Poczta Specjalna oraz Centrala Telefoniczna zostały włączone do Wydziału II. W tym czasie kierownikiem Poczty Specjalnej była Zofia Mordelak, wcześniejsza telefonistka Centrali Telefonicznej.³⁶

Do osobnej grupy można zaliczyć pracowników gospodarczych, gdzie wyróżnione zostały następujące funkcje: agent zaopatrzenia, magazynier, pracownik kuchni, intendent, sprzątaczką, szofer, kierownik garażu, szatniarz. W 1946 r. w WUBP zatrudnionych było 23 pracowników gospodarczych, według książki etatowej zatrudniano wówczas 3 kobiety (jedna sprzątaczką, dwie pracujące w kuchni)³⁷. W związku ze stale rozszerzającymi się strukturami aparatu bezpieczeństwa w roku 1951 liczba pracowników aparatu gospodarczego zwiększyła się do 157, w tym 39 kobiet³⁸.

Rozwijająca się cały czas безпеaka z każdym kolejnym miesiącem dotykała nowych dziedzin życia politycznego, gospodarczego i społecznego, a jej struktury w dalszym ciągu się powiększały. Jak podkreśla Krzysztof Szwagrzyk:

Stale rozrastający się resort w krótkim czasie stał się państwem w państwie, z własną siecią punktów usługowych, szpitali, przedszkoli i sanatoriów³⁹.

Tak duża rozbudowa aparatu spowodowała zwiększenie liczby etatów pomocniczych, co doprowadziło do stworzenia bardzo wielu stanowisk, niemających nic wspólnego z faktyczną działalnością organów bezpieczeństwa, np. wychowawczynie, intrologator, masażysta czy kierownik apteki. Anna Balcar zatrudniona została przez WUBP we Wrocławiu na czas wakacji w 1950 r. jako wychowawczynie na kolonii letniej dla dzieci funkcjonariuszy⁴⁰. Ponieważ służby posiadały także swoje sklepy oraz przedszkola, również i tam panie mogły znaleźć zatrudnienie. Niekiedy były tam kierowane do pracy, gdyż nie nadawały się do pełnienia żadnych obowiązków w urzędzie. Właśnie w ten sposób pracę w sklepie przy PUBP w Zamościu otrzymała Katarzyna Całka⁴¹. Do personelu WUBP zaliczano również osoby zatrudnione w służbie zdrowia, w roku 1946 uwzględniono w zestawieniu tylko 9 pracowników: Wydziału Służby Zdrowia 3 osoby

³⁵ Lucyna Markowska, urodziła się 18 października 1929 r. W ankiecie personalnej pochwaliła się znajomością języka francuskiego, a w rubryce pochodzenie społeczne wpisała – chłopskie. Należała do Związku Młodzieży Polskiej. Pracę w UB rozpoczęła jako rachmistrz Wydziału Finansowego 13 sierpnia 1947 r., następnie została księgową sekcji zaopatrzenia. Od 5 kwietnia 1952 r. pełniła funkcję kierownika sekcji zaopatrzenia. W 1956 r. została zwolniona, jednak już w marcu 1957 r. przyjęta ponownie, pracowała w UB aż do 1962 r. AIPN Lu-028/2023, Akta personalne Lucyna Markowska.

³⁶ AIPN Lu-04/1049, Etaty Kierownicze Wydziału Ogólnego b. WUBP w Lublinie za okres od 1948 do 1956 oraz etaty całego WUBP w Lublinie za okres 1945 do 1948.

³⁷ AIPN Lu-029/6, Sprawozdania i zestawienia..., s. 126.

³⁸ AIPN Lu-029/12, Zestawienie liczbowe..., k. 15.

³⁹ *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. I, 1944–1956 red. K. Szwagrzyk, Warszawa 2005. s. 22.

⁴⁰ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej we Wrocławiu [dalej AIPN Wr] 059/20, Akta personalne Anna Balcar.

⁴¹ AIPN Lu-028/60, Akta personalne Katarzyna Całka.

(w tym 2 kobiety), pracowników Polikliniki 4 osoby (3), oraz lekarzy 2⁴². Do roku 1951 nastąpiło znaczne zwiększenie liczby etatów, Wydział Służby Zdrowia, Szpital i Poliklinika zatrudniały w sumie 72 osoby (w tym 35 kobiet), 12 lekarzy kontraktowych (2), 9 lekarzy etatowych (2), 25 siostr kontraktowych (20), 2 siostry etatowe (2) oraz 24 osoby (9) określane jako „pozostały aparat służby zdrowia”. Dodatkowo każdy PUBP zatrudniał jedną siostrę kontraktową, jednak nieuwzględnione były one jako pracownicy służby zdrowia⁴³.

Sprawozdanie z 1946 r. nie wydziela osobnej kategorii pracowników Więzienia i Obozów, wśród pracowników operacyjnych uwzględniono jednak referentów tego Wydziału. W gronie pięciu zatrudnionych znalazła się jedna kobieta⁴⁴. W zestawieniu z 1951 r. w Wydziale Więziennictwa zatrudnionych było 6 osób, w tym 2 kobiety. Osobno podane jest zestawienie straży więziennej, gdzie pracowały 293 osoby, w tym 24 panie⁴⁵. W sektorze ochrony w tym czasie nie była zatrudniona ani jedna kobiet. Do pracowników ochrony zaliczano wówczas: komendanta Urzędu, dyżurną pomoc, dowódcę warty, drużyny, naczelnika aresztu, oddziałowych, konwojentów, wartowników. We wszystkich urzędach województwa lubelskiego zatrudnionych było w ochronie 280 mężczyzn w 1946 r.⁴⁶ oraz 175 w 1951 r.⁴⁷.

Płeć miała dominujący wpływ na miejsce zatrudnienia w organach bezpieczeństwa oraz rodzaj wykonywanej pracy. Każdemu z pracowników okresowo pisano charakterystykę i opinię pracy służbowej, w której uwzględniano sposób wykonywania obowiązków, zaangażowanie w pracę, własną inicjatywę. Zamieszczano również dodatkowe informacje na temat usposobienia, charakteru oraz przynależności partyjnej. Niekiedy dołączano także informacje z życia prywatnego. Charakterystyki oraz opinie stawały się jedną z podstaw do udzielania awansu lub zwolnienia pracownika. Poniżej kilka przykładów pań, które rozpoczynały pracę jako pomoc biurowa lub maszynistka i udało im się awansować w szeregach UB.

Mirosława Mierzwa podjęła pracę w aparacie bezpieczeństwa w czerwcu 1948 r., przyjęta została w Wydziale Personalnym jako maszynistka. Charakterystyka z tego okresu pracy jest pozytywna. Ocena postawy politycznej podkreślała fakt ukształtowania politycznego, odnotowano, że M. Mierzwa brała aktywny udział w ZMP, dodatkowo była przewodniczącą Koła Pracy WUBP. W okresowej ocenie pracy została przedstawiona w następujący sposób:

Jako maszynistka dobra – częściowo oferowała pracę sekretarki. Szybko orientuje się. Samodzielna z inicjatywą – można jej powierzyć odpowiedzialniejszą pracę – jest dokładna – mimo młodego

⁴² AIPN Lu-029/6, Sprawozdania i zestawienia..., s. 126–127.

⁴³ AIPN Lu-029/12, Zestawienie liczbowe..., k. 15, 181.

⁴⁴ AIPN Lu-029/6, Sprawozdania i zestawienia..., k. 126.

⁴⁵ AIPN Lu-029/12, Zestawienie liczbowe..., k. 15.

⁴⁶ AIPN Lu-029/6, Sprawozdania i zestawienia..., k. 120–130.

⁴⁷ AIPN Lu-029/12, Zestawienie liczbowe..., k. 15.

wieku – poważnie podchodzi do pracy. Dyskretna – tajemnicy służbowej przestrzega i zachowuje. Pracowita – zdyscyplinowana o poczuciu odpowiedzialności. Obowiązkowa⁴⁸.

Opinia została napisana w lutym 1949 r., po 10 miesiącach pracy M. Mierzwy. Osoba, która ją opracowała przedstawiła nie tylko fakty dotyczące wykonywanych obowiązków, ale także zasugerowała, że można jej przydzielić poważniejsze zadania. Rok później została sekretarzem w tej samej komórce. W roku następnym przeniesiona na stanowisko referenta legitymacji. W późniejszych latach zostały napisane kolejne opinie dotyczące jej pracy, zaangażowania polityczno-społecznego oraz cech osobistych. W lutym 1950 r. pozytywnie oceniono jej działalność polityczno-społeczną, dodatkowo podkreślono fakt, że była dokładna, starała się unikać ponownego popełniania tych samych błędów lub niedokładności w wypisywaniu legitymacji. Ponadto dostosowywała się do wszelkich uwag przełożonych. W podsumowaniu napisano że: „odpowiada na stanowisko referent legitymacji lub awansów”⁴⁹. Kolejna ocena została napisana w czerwcu 1951 r. Zwrócono uwagę na pewne niedociągnięcia w pracy związane z terminowością wydawania dokumentów, które zniknęły po zwróceniu jej uwagi przez przełożonych. Z uwagi na ogólne zapoznanie pracy personalnej mogła zostać awansowana na stanowisko referenta ds. organizacji etatów. W roku 1953 objęła stanowisko referenta ewidencji wojskowej. Kolejny znaczący awans nastąpił w 1955 r., kiedy została mianowana na kierownika Sekcji 4 Wydziału Personalnego, pozostała na tym stanowisku do 31 grudnia 1956 r. Po reorganizacji aparatu bezpieczeństwa nadal pracowała w Służbie Bezpieczeństwa [dalej SB].⁵⁰

Genowefa Korecka rozpoczęła pracę w WUBP w czerwcu 1946 r. na stanowisku pomocy biurowej w Wydziale Śledczym, następnie zajmowała funkcję maszynistki w tym samym wydziale. W roku 1949 została przeniesiona do Wydziału IX, również na stanowisko maszynistki. W 1951 r. objęła funkcję sekretarza w Wydziale Personalnym, po reorganizacji w 1953 r. w Wydziale Kadr. 9 września 1954 r. została kierownikiem Kancelarii Wydziału Ogólnego, z kolei rok później kierownikiem Kancelarii Sekretariatu. Po transformacji aparatu bezpieczeństwa pozostała pracownikiem służb⁵¹.

Inaczej rozwijała się kariera Lucyny Markowskiej, która pracę w bezpieczeństwie rozpoczęła na stanowisku rachmistrza w Sekcji Finansowej. W roku 1949 awansowała na stanowisko księgowej, a następnie na starszą księgową. 5 kwietnia 1952 r. objęła posadę kierownika sekcji zaopatrzenia. Charakterystyka z tego okresu przedstawia ją w następujący sposób:

Chor. Markowska Lucyna, Kierownik Sekcji 4-tej Wydziału Finansowego z powierzonych obowiązków służbowych wywiązuje się bez zarzutu. W pracy uczynna i koleżeńska. Jako Kierownik Sekcji otacza opieką podległych sobie pracowników, starając się jak najszybciej wyrobić w nich samodzielnych pracowników. Chor. Lucyna Markowska jest członkiem PZPR. W życiu partii bierze aktywny udział, czynnie udziela się w pracy społecznej i nieustannie pogłębia swoje wia-

⁴⁸ AIPN Lu-028/2229, Akta personalne Mirosława Mierzwa, k. 56.

⁴⁹ *Ibidem*, k. 58

⁵⁰ *Ibidem*, k. 44.

⁵¹ AIPN Lu 028/2079, Akta personalne Genowefa Korecka, k. 18–19.

domości polityczne. W życiu prywatnym jest uprzejma i koleżeńska, moralnie prowadzi się bez zastrzeżeń⁵².

W przytoczonej opinii L. Markowskiej, przedstawiono zarówno ocenę jej pracy, jak i ogólnie relację ze współpracownikami i podwładnymi. Nie pominięto faktu członkostwa w PZPR oraz zaangażowania polityczno-społecznego. Można przypuszczać, że dzięki pozytywnej ocenie okresowej w 1955 r. została zastępcą naczelnika Wydziału Finansowego. W grudniu 1956 r. zwolniono ją z WUBP, jednak już kilka miesięcy później ponownie przyjęto ją w szeregi funkcjonariuszy SB⁵³.

Helena Żebrowska przez 8 lat swojej kariery w aparacie bezpieczeństwa była nienagannym pracownikiem. Dzięki swojemu zaangażowaniu oraz predyspozycjom udało jej się awansować na stanowisko kierownicze. Rozpoczęła pracę w WUBP w Lublinie w grudniu 1944 r. jako rejestratorka korespondencji. W roku następnym została przeniesiona na stanowisko pomocy biurowej w sekretariacie. Pozytywna charakterystyka jej pracy na tym stanowisku przyczyniła się do awansowania jej na wyższe stanowisko:

Wywiązuje się ze swych obowiązków służbowych dość biegle, nigdy nie spotkałem zastoju pracy, w jej powierzonym zadaniu. Jest ściśle demokratycznych zapatrywań, co zarazem jest jej z jednych najlepszych stron⁵⁴. Umie ściśle strzec tajemnic służbowych⁵⁵.

Od 1947 r. była sekretarką Sekretariatu Ogólnego. 1 czerwca 1948 r. złożono wniosek o przeniesienie jej na wyższe stanowisko. Uzasadnienie sformułowano następująco:

Pracę opanowała pod każdym względem przejawiając dużo inicjatywy własnej a nawet i kierowniczej. Wobec powyższego wnoszę o przeniesienia i zatwierdzenie na stanowisko referenta Wydz. Ogólnego⁵⁶.

8 czerwca 1948 r. ówczesny naczelnik Sekretariatu Maks Doner zatwierdził charakterystykę Żebrowskiej, w której napisano:

Wyrobienie polityczne słabe, szczerzy stosunek do demokracji ludowej, negatywny stosunek do nacjonalizmu, politycznie się nie udziela nie mniej jednak politycznie pewna. W pracy wykazuje inicjatywę i samodzielność, duże poczucie odpowiedzialności, pracowita i zdyscyplinowana, zachowuje tajemnice służbowe. Przejawia również zdolności kierownicze. Poziom intelektualny średni, uczciwa i prawdomówna. Nałogów i wad nie stwierdzono. [...] Zajmowanemu stanowisku odpowiada i kwalifikuje się na wysunięcie na wyższe stanowisko⁵⁷.

Niedługo po sporządzeniu charakterystyki podpisano wniosek o przeniesienie na stanowisko referenta. Kolejna opinia z 1950 r. była również bardzo pozytywna, funkcjonariuszka ponownie przedstawiana została jako pracowita i zdyscypli-

⁵² AIPN Lu-028/2023, Lucyna Markowska, k. 39.

⁵³ *Ibidem*, k. 30.

⁵⁴ Zachowano oryginalną pisownię.

⁵⁵ AIPN Lu-028/352, Akta personalne Helena Żebrowska, k. 20.

⁵⁶ *Ibidem*, k.21.

⁵⁷ *Ibidem*, k.21.

nowana. Dodatkowo podkreślono, że wykazywała się własną inicjatywą oraz przejawiała zdolności kierownicze. W podsumowaniu charakterystyki napisano, że:

kwalifikuje się do wysunięcia na stanowisko kierownika kancelarii, gdyż jako długoletni pracownik Wydziału Ogólnego opanowała prace i jak już wyżej wspomniałem przejawia zdolności kierownicze⁵⁸.

Została wówczas mianowana na kierownika Kancelarii Wydziału Ogólnego. Jednak w lutym 1950 r. zwolniono ją z UB. Przedstawiono wtedy obszerny raport na temat jej domniemanej współpracy z Niemcami w czasie wojny oraz wysunięto zarzut przeciw mężowi. Został on zwolniony dyscyplinarnie jako „element skompromitowany” oraz „niepewny politycznie”. Ocena pracy H. Żebrowskiej w dalszym ciągu była nienaganna, a jej postawa nie wzbudzała żadnych podejrzeń. Zarzuty o jej współpracy z okupantem się nie potwierdziły. Mąż został zwolniony jako skompromitowany przez współpracę z Niemcami w czasie wojny. Dodatkowo uznano go za „element politycznie niepoprawny”, co było bezpośrednią przyczyną zwolnienia H. Żebrowskiej ze służby w resorcie.

Nowy system, który kształtował się w Polsce po wojnie, poza stwarzaniem kobietom nowych szans miał również za zadanie zmianę ich świadomości. Głównym celem było stworzenie nastroju, w którym aspiracje życiowe identyfikowane byłyby z celami państwa⁵⁹. Szczególną rolę mogły spełnić kobiety, które zostały zatrudnione w aparacie bezpieczeństwa, miały przyczynić się do budowy „lepszego jutra”. Osoby, które starały się o przyjęcie do UB, musiały spełniać określone warunki, m.in.: „ideowe oddanie sprawie demokracji”, wysoki poziom moralny oraz odpowiednie wykształcenie i kwalifikacje – ukończone 7 klas szkoły powszechnej. Instrukcja określająca warunki przyjęcia do pracy zakładała, że nie każdy mógł zostać zatrudniony w organach UB. Była to praca wymagająca odpowiedniego zaangażowania, a także ukierunkowania politycznego. Z kandydatem przeprowadzana była rozmowa, po której kierownik Wydziału Personalnego miał zdecydować, czy osoba zostanie przyjęta do służby, czy też nie. Dodatkowo po wejściu w szeregi funkcjonariuszy urzędu każdy musiał wypełnić ankietę personalną, w której podawał szczegółowe informacje nie tylko na swój temat, ale także swojej rodziny oraz najbliższych współmałżonka. Dane te następnie były odpowiednio weryfikowane w czasie wywiadu środowiskowego dotyczącego danego pracownika⁶⁰.

Spośród wszystkich warunków, które musieli spełniać kandydaci, chcący zostać pracownikami aparatu bezpieczeństwa najważniejsze było „ideowe oddanie sprawie demokracji”. Polityka i aktywność pozazawodowa od wieków była domeną mężczyzn. Dlatego władze ludowe, poza propagandowym głoszeniem równouprawnienia kobiet i mężczyzn pod względem wyboru pracy, zachęcały panie do aktywnego udziału w życiu społecznym i politycznym. Miało to na celu uświadomienie kobietom, że są one ważną częścią społeczeństwa, która ma

⁵⁸ *Ibidem*, k.24.

⁵⁹ D. Jarosz, *Polacy a stalinizm 1948–1956*, Warszawa 2000, s. 119.

⁶⁰ Instrukcja o urzędowaniu Wydziału Personalnego, w: *Rok pierwszy...*, s. 99.

wpływ na to, co się dzieje. Jednocześnie jako aktywne obywatelki były niejako zobowiązane do „oddania” ojczyźnie. Główną organizacją kobiecą tego okresu była Liga Kobiet [dalej LK]⁶¹, której jednym z celów przedstawionych w statucie było: „wychowanie kobiety, obywatelki świadomej swych praw i obowiązków w stosunku do Ojczyzny i społeczeństwa”⁶² – Każdy z pracowników, uzupełniając ankietę personalną, musiał wypełnić rubryki dotyczące przynależności do partii, organizacji społecznych lub politycznych.

Wiele pań w czasie podjęcia pracy nie należało do żadnego ugrupowania, niektóre do ZMP⁶³ lub PPR. Aparat bezpieczeństwa był jednym najbardziej upolitycznionych miejsc pracy w PRL, co przyczyniało się wstępowania do partii i organizacji ideologicznych wielu pracowników. Zofia Zin już w kilka dni po przyjęciu do UB została członkiem PPR, służbę rozpoczęła 15 czerwca 1945 r., natomiast do partii zapisała się 23 czerwca 1945 r.⁶⁴ Anna Dziadoszek po wstąpieniu w szeregi funkcjonariuszy zapisała się do PPR, chociaż wcześniej nie wykazywała żadnej aktywności społecznej ani politycznej⁶⁵. Maria Antoniewicz w ankiecie personalnej napisała, że nie należy do żadnej organizacji, ale „teraz zapisze się do ZMP”⁶⁶. Charakterystyczne jest również wstępowanie do PPR lub ZMP tuż przed ubieganiem się o pracę w UB. Początek aktywności społecznej i politycznej większości kobiet powiązany był bezpośrednio z czasem rozpoczęcia pracy w służbach. Niewiele uwzględniło jakąkolwiek działalność przed wojną lub w czasie jej trwania. Wśród wymienianych były organizacje młodzieżowe

⁶¹ Społeczno-Obywatelska Liga Kobiet (SOLK) powstała w lipcu 1945 r. W skład utworzonego wówczas Zarządu Głównego weszły przedstawicielki wszystkich ugrupowań politycznych. W niedługim czasie SOLK wchłonął wszystkie działające na terenie PRL organizacje kobiece. Statut z 1946 r. za główny cel stawiał walkę o stały pokój, obronę praw kobiet i rodziny ze szczególnym uwzględnieniem wychowania dzieci, w świadomości swoich praw oraz poczucia obowiązków wobec ojczyzny. Dodatkowo głoszone idee przyjaźni Polski ze wszystkimi narodami demokratycznymi (w tym wielkimi narodami zachodnimi), jednak przede wszystkim z „bratnimi narodami słowiańskimi”. W 1948 r. SOLK został przekształcony na Ligę Kobiet. D. Jarosz, *Idee, programy i realia: funkcje Ligii Kobiet w porządku instytucjonalnym Polski Ludowej (1945–1957)*, w: *Działaczki społeczne feministki, obywatelki... Samoorganizowanie się kobiet na ziemiach polskich po 1918 (na tle porównawczym)*, red. A. Janiak-Jasińska, K. Sierakowska, A. Szwarec, Warszawa 2009, s. 307–330.

⁶² Status Społeczno-Obywatelskiej Ligii Kobiet, 1946, s. 4, <http://ebuw.uw.edu.pl/dlibra/docmetadata?id=2830&from=pubindex&dirids=31&lp=186>, data odczytu, 8.12.2015 r.

⁶³ Związek Młodzieży Polskiej – organizacja ideowo-polityczna, której głównym celem była indoktrynacja młodzieży, aby kształcić wśród nich nowe młode kadry dla władzy. Ideologicznie podporządkowany PPR a następnie PZPR, stanowił przedłużenie partii w szkołach i na studiach. Utworzony 21 lipca 1948 r. Powstał z połączenia wszystkich innych młodzieżowych organizacji, m.in. Związku Walki Młodych, Organizacji Młodzieży Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego, Związku Młodzieży Wiejskiej RP „Wici”. Został rozwiązany w styczniu 1957 r. a w jego miejsce powołano Związek Młodzieży Socjalistycznej oraz Związek Młodzieży Wiejskiej [dalej ZMW]. M. Wierzbicki, *Młodzież w PRL*, Warszawa 2009, tenże, *Związek Młodzieży Polskiej i jego członkowie: studium z dziejów funkcjonowania stalinowskiej organizacji młodzieżowej*, Warszawa 2006.

⁶⁴ AIPN Lu-028/419, Akta personalne Zofia Zin, k. 4, 12.

⁶⁵ AIPN Lu-028/130, Akta personalne Anna Dziadoszek, k. 8–10.

⁶⁶ AIPN Lu-211/30, Akta personalne Maria Antoniewicz, k. 7.

o ideologii socjalistycznej i komunistycznej: Komunistyczny Związek Młodzieży Polskiej [dalej KZMP]⁶⁷, Związek Walki Młodych [dalej ZWM]⁶⁸, Towarzystwo Uniwersytetu Robotniczego [dalej TUR]⁶⁹. Poza paniami z młodzieżówek socjalistycznych były i takie, które przed wojną związane były z ruchem ludowym. Przede wszystkim z ZMW⁷⁰. Prawie wszystkie panie należały do organizacji krajowych, poza kilkoma wyjątkami. Zofia Dlin urodziła się na Ukrainie i była obywatelką radziecką, należała do Wszechzwiązkowej Komunistycznej Partii (bolszewików) (WKP(b)) oraz do Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego (KPZR), była również członkiem Związku zawodowego pracowników medycznych w Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich [dalej ZSRR]⁷¹. Janina Duda w wyniku działań wojennych przeniosła się na tereny Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej, gdzie w roku 1944 wstąpiła do WKP(b), należała również do Komsomołu, komunistycznej organizacji młodzieży w ZSRR. Gdy po wojnie wróciła do Polski, została członkiem PPR, następnie Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej [dalej PZPR] oraz LK⁷². Niektóre panie w czasie II wojny światowej należały do różnych organizacji wojskowych, najczęściej wspominało: Wojsko Polskie, 1 Polska Dywizja Piechoty im. Tadeusza Kościuszki oraz Armia Ludowa. Eugenia Wróblewska⁷³ była na-

⁶⁷ Komunistyczny Związek Młodzieży Polskiej – organizacja młodzieżowa kierowana przez Komunistyczną Partię Polski [dalej KPP]. Powstała w 1922 r. jako polska sekcja Komunistycznej Międzynarodówki Młodzieży. Działalność organizacji za cel stawiała sobie walkę z rasizmem i faszyzmem. Dążyła do wprowadzenia w Polsce ustroju komunistycznego. Zakończył działalność w 1938 r., po likwidacji KPP jej członkowie byli głównymi założycielami ZWM w 1943 r., Z. Ślusarczyk, *Komunistyczny ruch młodzieży w Europie w latach 1917–1943*, Warszawa 1987.

⁶⁸ Związek Walki Młodych (ZWM) – podziemna organizacja komunistyczna powołana w 1943 r. Podporządkowana w całości PPR, realizowała jej politykę propagandową wśród młodzieży. Organizowała akcje zbrojne przeciwko Niemcom. ZWM prowadził również działalność propagandową zwróconą przeciw ludziom związanym z rządem RP na uchodźstwie. Wydawał własne konspiracyjne pismo „Walka Młodych”. Rozwiązany w 1948 r., kiedy utworzono ZWM, *Związek Walki Młodych*, w: *Mały słownik historii Polski*, Warszawa 1997, s. 242.

⁶⁹ Towarzystwo Uniwersytetu Robotniczego (TUR) – socjalistyczna organizacja oświatowo-kulturalna związana z PPS. Zajmowało się organizowaniem odczytów naukowych oraz prelekcji, głównym zadaniem było samokształcenie. Dodatkowo zaangażowane w inicjatywy artystyczne oraz wydawnicze. Powstało na przełomie 1922/1923 r. i działało do grudnia 1948 r., kiedy to zostało połączone z Towarzystwem Uniwersytetów Ludowych. Z. Szczygielski, *Polska Partia Socjalistyczna i związane z nią organizacje w okresie II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1995.

⁷⁰ Związek Młodzieży Wiejskiej działał w latach 1928–1939. Związany ze Stronnictwem Ludowym. Zajmował się działalnością kulturalno-oświatową oraz wychowawczą. W 1935 r. wielu działaczy związku weszło w skład władz naczelnych SL. W sierpniu 1944 r. został reaktywowany pod nazwą ZMW RP „Wici”. W 1948 r. wszedł w skład ZMP, ponownie zaczął istnieć w 1957 r. *Młodzi idą!: polski ruch młodzieżowski 1911–1948* pod red. D. Pasiak-Wąsik, J. Gmi-truki, Warszawa 2011.

⁷¹ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Białymstoku [dalej AIPN Bi] 98/569, Akta personalne Zofia Dlin, k. 3.

⁷² AIPN BU 0193/6752, Akta personalne Janina Duda, k. 5.

⁷³ AIPN Rz 0056/3840, Eugenia Wróblewska, k. 10.

tomiast członkinią Ligi Kooperatystek⁷⁴. Ponieważ po wojnie LK wchłonęła wszystkie żeńskie organizacje, panie, które chciały realizować się na tym polu, należały właśnie do LK. Niewiele pracownic lubelskiej bezpieki zaznaczało przynależność do LK w czasie przyjęcia do służby. Zdecydowanie bardziej „zaangażowane” w życie społeczne były panie, które już pracowały w UB, kiedy to ponad połowa zapisywała się do Ligi Kobiet. Inne organizacje których członkiniami były panie pracujące w lubelskiej bezpiece to: Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Radzieckiej⁷⁵, Liga Przyjaciół Żołnierza⁷⁶.

Tylko niektóre spośród pań w swoich życiorysach zamieszczały dodatkowe opisy inicjatywy społeczno-politycznej. W większości wywiadów dotyczących kandydatów /pracowników aparatu bezpieczeństwa nie podawano dodatkowych wiadomości, potwierdzano jedynie, czy informacje zawarte w ankiecie są prawdziwe. Częściej w charakterystykach oceny pracy służbowej można znaleźć opinię na temat „wyrobienia politycznego” lub zaangażowania w działalność jakiejś organizacji. Za przykład może posłużyć służbowa charakterystyka kierowniczkii Sekcji 4 Wydziału Finansowego,

Markowska Lucyna jest członkiem PZPR. W życiu partii bierze aktywny udział, czynnie udziela się w pracy społecznej i nieustannie pogłębia swoje wiadomości polityczne⁷⁷.

⁷⁴ Liga Kooperatystek – była to spółdzielcza organizacja kobieca. Jej struktura opierała się na sieci działających przy spółdzielniach kół, które tworzyły sekcje i filie. Pierwowzorem dla utworzenia Ligi w Polsce była angielska Liga Kooperatystek, która powstała już 1883 r. Przed długie lata ruch spółdzielczy w Polsce był domeną mężczyzn, jednak po I wojnie światowej kilka Polek rozpoczęło próbę utworzenia kobiecej organizacji. Ostatecznie w 1929 r. powstało Koło Czynnych Kooperatystek, nie była to jednak jeszcze ogólnopolska organizacja. Dopiero w 1935 r. powstała Liga Kooperatystek w Polsce, która skupiała powstałe do tej pory różne samorzutnie powstałe koła spółdzielcze. Liga miała być obszarem, który postawił sobie za zadanie rozwijanie świadomości spółdzielczej wśród kobiet oraz werbowanie pań do współpracy z ruchem. W tym celu organizowano spotkania, na których odbywały się odczyty bądź wykłady, planowano wycieczki, które miały za zadane poszerzać horyzonty uczestników. Tworzono także różnego rodzaju instytucje zapomogowe. Po wojnie pomimo próby wznowienia działalności Ligii nie udało się jej ponownie zarejestrować. Uniwersalną organizacją kobiecą miała stać się LK dlatego też w 1948 r. Centralny Związek Spółdzielczy zawarł porozumienie z LK dotyczące zakresu współpracy w spółdzielczości. Z. Chyra-Rolicz, *Liga Kooperatystek w Polsce (1935–1944). Organizacja kobieca?*, w: *Działaczki społeczne feministki, obywatelki...*, s. 133–151.

⁷⁵ Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Radzieckiej było stowarzyszeniem, które powstało w 1944 r. Głównym zadaniem było organizowanie propagandowych imprez, które miały upamiętniać przyjaźń między ZSRR a PRL. Najstłyniejszym był Festiwal Piosenki Radzieckiej w Zielonej Górze, dodatkowo organizowano dni radzieckiej kultury, książki i filmu, M. Golon, *Między stalinowską propagandą a upowszechnianiem kultury : działalność Wszechzwiązkowego Towarzystwa Łączności Kulturalnej z Zagranicą (WOKS) wobec Polski w latach 1945–1956*, „Dzieje Najnowsze”, R. XXXVIII, z. 4, Warszawa 2006.

⁷⁶ Liga Przyjaciół Żołnierza – stowarzyszenie, które powstało jako organizacja paramilitarna. Była to społeczna instytucja, która działała w systemie obrony cywilnej państwa. Miała na celu upowszechnienie obronności, poprzez organizowanie akcji szkoleniowo-wychowawczych. Powstała w 1950 r., w 1962 r. przekształcona w Ligę Obrony Kraju, *Zarys historii Ligi Obrony Kraju*, red. M. Góralewski, T. Władyka, W. Krawczyk, Warszawa 1981.

⁷⁷ AIPN Lu-028/2023 Lucyna Markowska, k. 39.

Również Alina Flis została pozytywnie oceniona w opinii służbowej:

Zastrzeżeń politycznych do wymienionej nie zauważono. Poziom wrobienia politycznego dobry. W życiu społeczno-politycznym udziela się aktywnie. Stosunek do linii politycznej K.C. dobry⁷⁸.

Ponieważ funkcjonariusze byli pod ciągłą obserwacją swoich przełożonych, sama ich przynależność do jakiejś organizacji nie gwarantowała szybszych możliwości awansu. W artykule 35 Dekretu o służbie w organach bezpieczeństwa publicznego zapisano:

Funkcjonariuszom odznaczającym się sumienną i ofiarną służbą oraz osiągnięciami w szkoleniu politycznym i zawodowym udziela się wyróżnień⁷⁹.

Nie zawsze przynależność do jakiejś organizacji oznaczała w niej czynny udział, co nie pozostawało niezauważone przez pracowników SB. Tak o to przedstawia się postawa Janiny Mileńczuk:

Jest członkiem ZMP o biernej postawie. W pracy społecznej udziału nie bierze. Na szkolenia partyjne nie uczęszcza i nie przygotowuje się. Z pracą w organach B.P. nie jest związana. Biorąc pod uwagę reorganizację aparatu i brak etatów proponuję zwolnić w/w z pracy⁸⁰.

W ocenie pracy służbowej Sabiny Lipieckiej zaznaczono, że nie uczestniczyła w kursach polityczno-wychowawczych, co źle wpływało na jej pracę. Ponadto nie brała aktywnego udziału w LK i nie należała do partii, nie była dojrzała politycznie. Podsumowanie charakterystyki kończy się zdaniem:

Wymieniona zajmowanemu stanowisku odpowiada, lecz nie kwalifikuje się do wysunięcia na wyższe stanowisko. perspektyw resortu na obecnym etapie w tym rodzaju czynności służbowych nie posiada⁸¹.

Dokładniejsza analiza tych danych jest trudna, ponieważ poza informacjami o przynależności i ewentualnych datach przyjęcia czy zaangażowaniu bardzo mało jest wiadomości na temat samej działalności w danej organizacji. Nie zmienia to faktu, że przy ubieganiu się o pracę w UB – samo członkostwo w partii czy też organizacji „odpowiedniej” ideologicznie było pozytywnie odbierane. Ciężko jednak o wysunięcie dalej idących wniosków, ponieważ nie we wszystkich notatkach znajdują się informacje na ten temat. Poza tym dostarczają one tylko pośrednich informacji o działalności społecznej funkcjonariuszek UB. Niemniej jednak daje to ogólny obraz przynależności do różnych stowarzyszeń.

Zarówno w instrukcji o urzędowaniu Wydziału Personalnego z roku 1944, jak i w wydanym 10 lat później Dekrecie o służbie w organach bezpieczeństwa publicznego wymogiem przyjęcia do pracy było wykształcenie ogólne oraz odpowiednie kwalifikacje. Poza informacją o ukończeniu 7 oddziałów szkoły powszechnej nie ma dodatkowych wiadomości na temat konkretnych kwalifikacji, jakie miałyby posiadać funkcjonariusze.

⁷⁸ AIPN Lu-028/428, Akta personalne Alina Flis, k. 30.

⁷⁹ Dekret z dnia 20 lipca 1954 o służbie w organach bezpieczeństwa publicznego, Dz. U. 1954, nr 33, poz. 142, § 8, pkt 1.

⁸⁰ AIPN Lu-028/449 Akta personalne Janina Mileńczuk, k. 19.

⁸¹ AIPN Lu-028/383, Akta personalne Sabina Lipiecka, k. 20.

Tylko niektóre panie podejmując pracę w lubelskiej służbie bezpieczeństwa mogły pochwalić się wykształceniem wyższym. Janina Duda, która ukończyła Akademię Nauk Politycznych na wydziale Dyplomatyczno-Konsularnym, została przyjęta na stanowisko kierownika Sekretariatu WUBP 1 września 1944 r., lecz już w grudniu została przeniesiona do RBP na stanowisko kierownika Kancelarii Gabinetu Ministra⁸². Lucyna Muchawa ukończyła filozofię na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, została przyjęta na stanowisko tłumacza, o które się ubiegała, jednak szybko zrezygnowała z pracy, usprawiedliwiając to brakiem czasu⁸³. Renata Kaftal rozpoczęła studia chemiczne na Politechnice Warszawskiej oraz na Politechnice Lwowskiej, jednak nigdy ich nie ukończyła, dlatego też w kwestionariuszu w rubryce wykształcenie wpisała niepełne wyższe. Karierę w strukturach rozpoczęła jako instruktor Cenzury Wojskowej w RBP, następnie została przeniesiona do WUBP w Lublinie na stanowisko starszego referenta w Wojewódzkim Wydziale Cenzury Wojskowej⁸⁴. Kazimiera Dolińska w swoim życiorysie napisała:

Po ukończeniu szkoły powszechnej postanowiłam iść śladami mego ukochanego ojczyma i wstąpiłam na kursy buchalteryjno-handlowe. Po ukończeniu kursów odbywałam praktykę. W 24-tym roku (ur.1903 r.)⁸⁵ życia wyszłam za mąż za nauczyciela gimnazjum. Po ślubie mieszkałam w Łodzi gdzie pracowałam jako urzędniczka biurowa. Po kilku latach spędzonych w w/w mieście na usilne prośby moich rodziców przeprowadziłam się z powrotem do Lublina.

Natomiast w ankiecie personalnej jest informacja, że w latach 1928–1930 przebywała w Paryżu, gdzie studiowała języki. Również w charakterystyce znajduje się potwierdzenie o studiach wyższych. Ostatecznie została przyjęta na stanowisko cenzora⁸⁶.

Próbując odpowiedzieć na pytanie, czy w organach bezpieczeństwa stosowano jakiś klucz, wedle którego przyjmowano kobiety do pracy, należy uwzględnić kilka elementów. Przede wszystkim w pierwszych latach tworzenia się systemu w państwie, w aparacie bezpieczeństwa chronicznie brakowało kadry, co powodowało zatrudnianie osób, które nie spełniały wszystkich warunków. Może dotyczyć to zarówno wykształcenia, jak i politycznego zaangażowania. Dodatkowo żadna instrukcja nie precyzowała dokładnie, kto mógł zostać przyjęty do aparatu bezpieczeństwa i jakimi kryteriami należało się kierować, podejmując taką decyzję. Pomimo wywiadów, kontroli oraz weryfikacji przeszłości pracowników UB nie zawsze udawało się ustalić wszystkie szczegóły. Poza tym działania te często były opóźnione w stosunku do zatrudnienia. I wywiad, i opinia o konkretnej osobie były przesłane nawet po kilku miesiąca od jej przyjęcia w szeregi funkcjonariuszy służby bezpieczeństwa. Ze względu na to, że panie zatrudniano w głównej mierze na stanowiskach pomocniczych i biurowych, nie wymagano od nich (przynajmniej na początku), żadnego przeszkolenia politycznego czy operacyjnego. Dostrzec można, że trudniej było utrzymać pracę w resorcie bez-

⁸² AIPN BU 0193/6752, Janina Duda, k. 3, 33.

⁸³ AIPN Lu-028/1079, Akta personalne Lucyna Muchawa, k. 24–25.

⁸⁴ AIPN BU 0193/2352, Akta personalne Renata Kaftal, k. 11, 24.

⁸⁵ Przypis autora.

⁸⁶ AIPN Lu-028/116, Kazimiera Dolińska, k. 4, 10, 24.

pieczeństwa, niż ją zyskać. Wiele osób już po kilku miesiącach zwalniano, ponieważ nie spełniały oczekiwań.

Komunistyczny aparat represji kojarzy się z terrorem oraz bezprawiem. Zbrojne ramię partii, jak określano aparat bezpieczeństwa, wywoływał poczucie strachu oraz niemoc w stosunku do jego działalności. Funkcjonariuszy UB obawiali się wszyscy, a myśl o nich przywoływała obraz panów w czarnych płaszczach, którzy w każdej chwili mogli się zjawić i „aresztować” jednego z domowników. Jak wynika z przeanalizowanych dokumentów, panie odgrywały dość znaczącą rolę w funkcjonowaniu aparatu UB, chociaż w pierwszej chwili ciężko jest zauważyć i właściwie ocenić ich udział. Mimo że rola kobiet w organach nie była kluczowa, wydaje się, że ich obecność w strukturach była nieunikniona. Analiza badanych dokumentów wskazuje, że zatrudniane były na różnych stanowiskach w różnych wydziałach. Nie zaskakuje fakt, że w większości były to funkcje związane z pracą biurową, jednak jak pokazują zestawienia statystyczne, niektóre panie zatrudniano także w charakterze pracowników operacyjnych. Spowodowane prawdopodobnie indywidualnymi predyspozycjami do tego typu pracy. Większość mężczyzn niejako z natury była przydzielana do pracy operacyjnej, kobiety z pewnością musiały wykazać jakieś szczególne umiejętności lub zaangażowanie. Jednak zbiurokratyzowany aparat bezpieczeństwa oprócz szeregu funkcjonariuszy operacyjnych potrzebował kadry urzędniczej, która zapewniła mu sprawne działanie na co dzień. Wydawać się może, że rola, jaką odgrywały panie w organach bezpieczeństwa, była nieznacząca i mało istotna. Funkcje, które obejmowały, oraz zadanie, jakie były im powierzane, były mało odpowiedzialne i nieważne z punktu widzenia ogólnej działalności bezpieki. Po dokładniejszym przeanalizowaniu dokumentów można zauważyć, że poprzez miejsca ich pracy oraz zajmowane stanowiska panie odpowiadały za prowadzenie dokumentacji i ewidencjonowanie materiałów wytwarzanych przez innych funkcjonariuszy UB, materiałów dotyczących m.in. spraw operacyjnych. Praca operacyjna była decydująca, jeśli wziąć pod uwagę istotę działalności aparatu bezpieczeństwa, jednak bez odpowiednio prowadzonej rejestracji dokumentów, teczek obiektowych poszczególnych spraw czy bieżącego aktualizowania informacji w aktach praca ta byłaby w znacznej mierze utrudniona. Na podstawie analizowanych dokumentów można stwierdzić, że pomimo dominującego wpływu płci na obsadę stanowisk, nie odgrywała ona większej roli na samo przyjęcie w szeregi funkcjonariuszy bezpieki. Nie istniał żaden szczegółowy wyznacznik przyjęcia do służby, jeśli tylko miało się odpowiednie nastawienie ideowe.

Na podstawie dostępnego materiału nie możemy stwierdzić, jak układały się relacje personalne wewnątrz WUBP. Z dokumentów wynika jednak, że wymagano od pań, aby zarówno w miejscu pracy, jak i poza nim prowadziły spokojny oraz moralny tryb życia. Wszelkiego rodzaju niesubordynacje, czy też nadużycia odnotowywane były w późniejszych opiniach oraz charakterystykach pracy.

Pomimo tak specyficznej roli, jaką odgrywał aparat bezpieczeństwa publicznego, przewidywał zatrudnienie w swoich organach bardzo różnorodnej kadry. Od pracowników operacyjnych, którzy zajmowali się pracą wywiadowczą w tere-

nie, po zwykłych pracowników biurowych, których głównym zadaniem było sprawne funkcjonowanie aparatu bezpieczeństwa. Jak pokazują przytoczone dane, kobiety były przyjmowane do pracy zarówno w wydziałach operacyjnych jak i typowo administracyjnych, widoczne są jednak dysproporcje tego zatrudnienia. Stosunkowo niewielki odsetek pań zajmował się pracą *sensu stricto* operacyjną, a więc powadzeniem własnej sieci agenturalnej i spraw operacyjnych. Częściej wykonywały zadania, które miały usprawnić i pomóc w prowadzeniu tych spraw przez mężczyzn. To w ich rękach gromadziła się cała dokumentacja, miały dostęp do większości pism pojawiających się w UB. Potencjalną przyczyną umiejscowienie kobiet głównie w pionach pomocniczych wyjaśnia Robert Klimentowski, tłumacząc to przynajmniej dwoma nakładającymi się na siebie postawami, z jednej strony mówi o pragmatyzmie, z drugiej zaś chodzi o postrzeganie kobiet oraz nadawanie im obowiązków, które w sposób stereotypowy wyznaczane są kobietom.⁸⁷

BIBLIOGRAFIA

Źródła

Dokumenty archiwalne

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Lublinie

Teczki personalne

Albina Ignaciuk, Sygn. AIPN Lu-0347/1

Anna Dziadoszek, Sygn. AIPN Lu-028/130

Czesława Waksman, Sygn. AIPN Lu-028/320

Genowefa Korecka, Sygn. AIPN Lu-028/2079

Helena Zebrowska, Sygn. AIPN Lu-028/352

Irena Sidor, Sygn. AIPN Lu-028/263

Janina Mileńczuk, Sygn. AIPN Lu-028/449

Katarzyna Całka, Sygn. AIPN Lu-028/60

Kazimiera Dolińska, Sygn. AIPN Lu-028/116

Lucyna Markowska, Sygn. AIPN Lu-028/2023

Lucyna Muchawa, Sygn. AIPN Lu-028/1079

Maria Antoniewicz, Sygn. AIPN Lu-0211/30

Mirosława Mierzwa, Sygn. AIPN Lu-028/2229

Sabina Lipiecka, Sygn. AIPN Lu-028/383

Teodozja Umińska, Sygn. AIPN Lu-028/2407

Zofia Zin, Sygn. AIPN Lu-028/419

Dokumenty administracyjne

Etaty Kierownicze Wydziału Ogólnego b. WUBP w Lublinie za okres od 1948 do 1956 oraz etaty całego WUBP w Lublinie za okres 1945 do 1948, Sygn. AIPN Lu-04/1049

Schemat struktury organizacyjnej WUBP, kopie rozkazów personalnych i sprawozdanie o stanie zatrudnienia, Sygn. AIPN Lu-29/4

⁸⁷ R. Klimentowski, „*Słaba*” pleć w silowym resorcie perspektywy badawcze w świetle wybranych przypadków, w: *Kobiety „na zakręcie” 1933–1989* red. Ewa Chabros i Agnieszka Klarman, Wrocław 2014.

- Sprawozdanie miesięczne Wydziału Personalnego WUBP w Lublinie z 1948 r., Sygn. AIPN LU 029/9
- Sprawozdanie o stanie zatrudnienia pracowników byłego Wydziału Personalnego WUBP i PUBP w Lublinie z lat 1951–1951, Sygn. AIPN Lu 029/11
- Sprawozdanie Wydziału Personalnego WUBP w Lublinie o stanie zatrudnienia w 1949 r., Sygn. AIPN Lu 029/10
- Sprawozdania i zestawienia statystyczne funkcjonariuszy WUBP i PUBP woj. lubelskiego za rok 1946, Sygn. AIPN Lu-029/6
- Zestawienie liczbowe pracowników b WUBP i PUBP za 1951 r., Sygn. AIPN Lu-029/12
- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Białymstoku
Zofia Dlin, Sygn. AIPN Bi 98/569
- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Gdańsku
Halina Górwicz, Sygn. AIPN Gd 212/607
- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Łodzi
Danuta Miedzigórska, Sygn. AIPN Ld 099/101
Krystyna Knap, Sygn. AIPN Ld 096/97
- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Rzeszowie
Eugenia Wróblewska, Sygn. AIPN Rz 0056/3840
- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Warszawie
Janina Duda, Sygn. AIPN BU 0193/6752
Renata Kaftal, Sygn. AIPN BU 0193/2352
Wanda Feldman, Sygn. AIPN BU 0193/6722

Dokumenty drukowane:

- Aparat bezpieczeństwa w Polsce w latach 1944–1956. Taktyka, strategia, metody*, oprac. A. Paczkowski, cz. 1.: *Lata 1945–1947*, cz. 2. *Lata 1948–1949*, Warszawa 1994–1996.
- Dekret z dnia 20 lipca 1954 o służbie w organach bezpieczeństwa publicznego, Dz. U. 1954, nr 33, poz. 142.
- Instrukcje pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa (1945–1989)* oprac. Tadeusz Ruzikowski, Warszawa 2004. http://www.ipn.gov.pl/portal/pl/239/3756/Instrukcje_pracy_operacyjnej_aparatu_bezpieczenstwa_194582111989.html 04.12.2015.
- Rok pierwszy. Powstanie i działalność aparatu bezpieczeństwa publicznego na Lubelszczyźnie (lipiec 1944 – czerwiec 1945)*, red. L. Pietrzak, S. Poleszak i in. Warszawa 2004.
- Status Społeczno-Obywatelskiej Ligii Kobiet, 1946. <http://ebuw.uw.edu.pl/dlibra/docmetadatta?id=2830&from=pubindex&dirids=31&lp=1806>. 12.2015.

Opracowania

- Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. I, 1944–1956, red. Krzysztof Szwagrzyk, Warszawa 2004.
- Chyra-Rolicz Zofia, *Liga Kooperatystek w Polsce (1935–1944). Organizacja kobieca?*, w: *Działaczki społeczne feministki, obywatelki... Samoorganizowanie się kobiet na ziemiach polskich po 1918 (na tle porównawczym)*, red. A. Janiak-Jasińska, K. Sierakowska, A. Szwarc, Warszawa 2009 s. 133–151.
- Dominiczak Henryk, *Organy bezpieczeństwa PRL 1944–1990. Rozwój i działalność w świetle dokumentów MSW*, Warszawa 1997.
- Galon Mirosław, *Między stalinowską propagandą a upowszechnianiem kultury: działalność Wszechzwiązkowego Towarzystwa Łączności Kulturalnej z Zagranicą (WOKS) wobec Polski w latach 1945–1956*, „Dzieje Najnowsze”, R. XXXVIII, z. 4, 2006.
- Jarosz Dariusz, *Idee, programy i realia: funkcje Ligii Kobiet w porządku instytucjonalnym Polski*

- Ludowej (1945–1957), w: *Działaczki społeczne feministki, obywatelki... Samoorganizowanie się kobiet na ziemiach polskich po 1918 (na tle porównawczym)*, red. A. Janiak-Jasińska, K. Sierakowska, A. Szwarz, Warszawa 2009, s. 307–330.
- Jarosz Dariusz, *Polacy a stalinizm. 1948–1956*, Warszawa 2000.
- Klementowski Robert, „Słaba” płeć w silowym resorcie perspektywy badawcze w świetle wybranych przypadków, w: *Kobiety „na zakręcie” 1933–1989*, red. Ewa Chabros i Agnieszka Klarman, Wrocław 2014.
- Koper Sławomir, *Kobiety władzy PRL*, Warszawa 2012.
- Młodzi idą!: polski ruch młodzieżowy 1911–1948*, red. D. Pasiak-Wąsik, J. Gmitruka, Warszawa 2011.
- Piłat Leszek, *Struktura organizacyjna i działalność Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Lublinie 1944–1945*, „Studia Rzeszowskie” 1999, t. 6, s. 77–92.
- Szczygielski Zbigniew, *Polska Partia Socjalistyczna i związane z nią organizacje w okresie II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1995.
- Ślusarczyk Zenon, *Komunistyczny ruch młodzieży w Europie w latach 1917–1943*, Warszawa 1987.
- Terlecki Ryszard, *Miecz i Tarcza Komunistu. Historia aparatu bezpieczeństwa w Polsce 1944–1990*, Kraków 2007.
- Wierzbicki Marek, *Młodzież w PRL*, Warszawa 2009.
- Wierzbicki Marek, *Związek Młodzieży Polskiej i jego członkowie: studium z dziejów funkcjonowania stalinowskiej organizacji młodzieżowej*, Warszawa 2006.
- Wokół teczek bezpieki. Zagadnienia metodologiczno-źródłoznawcze*, red. Filipa Musiała, Kraków 2006.
- Zarys historii Ligi Obrony Kraju*, red. M. Góralewski, T. Władyka, W. Krawczyk, Warszawa 1981.
- Związek Walki Młodych*, w: *Mały słownik historii Polski*, Warszawa 1997, s. 242.
- Żaryn Jan, *Córka marnotrawna, czyli Luna w Laskach*, w: *Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej*, 11(58), 2005.

WOMEN IN THE COMMUNIST SECURITY SERVICE IN THE LUBLIN REGION IN 1944–1956

Abstract. The popular image of a woman in post-WWII Poland is typically that of a “leader of workshop”. Polish communist propaganda was successful in establishing the image of a woman-laborer. The communist authorities emphasized the equality of sexes and the employment opportunities that had been opened to women. A peculiar variant of this was employment in security services. This highly bureaucratized, constantly growing office needed innumerable employees for various tasks. Even though women usually occupied the lowest positions in the Security Service’s hierarchy, their presence in the Department was unavoidable and their work was essential for proper functioning of the institution. Women were responsible for preparing documentation, swift flow of information, they often created catalogs and files at the request of their superiors. Women were usually employed in secretariats, archives, financial and HR sections. Other places were resorts subordinated to the Security Service, but with no direct influence on its functioning, e.g. hospitals, konsums, holiday resorts, and kindergartens. Some women managed to secure promotions to executive positions, conduct their own investigations, or become operatives, but such individuals were in minority. Communism hailed the end of traditional images of women and men, but the ideal was not reflected in the employment policy of the Security Service, which was associated with the period, but betrayed the “idea of progress” embodied in the abolition of traditional social roles.

Key words: women in communist security service, Security Service in the Lublin region, security service, local authorities, communism, women

Translated by Hubert Kowalewski